
Česko-německá deklarace 1997 – mezi minulostí a zítřkem?

Vladimír Handl

Rok 1989 otevřel možnost celkové normalizace česko-německých vztahů, tedy včetně postupného narovnání přístupu ke společné historii. Morální odsouzení odsunu, které v roce 1990 provedl prezident V. Havel, bylo zřejmě záměrně předneseno jako jednostranné gesto s očekáváním, že povede k odpovídající reakci na straně sudetoněmeckých organizací (součást „nepolitické politiky“ jako odmítnutí politického pragmatismu). Zůstalo však torzem, které pozitivně přijaly německé demokratické a liberální kruhy, ale které zůstalo bez odpovídající odezvy v Mnichově. Delegace Sudetoněmeckého landsmanšaftu přijela se značným zpožděním do Prahy jednat mj. o difuzních restitučních požadavcích.¹ Vztahy mezi Československem a Německem se tak vyvíjely nevyrovnaně.

Rok 1989 umožnil normalizovat vzájemné vztahy ve dvojitým smyslu. Smlouva z roku 1992 potvrdila nulitu Mnichova a nepřetržitou kontinuitu Československa, jakož i existující hranici mezi oběma státy (v listopadu 1994 definovanou ve zvláštní smlouvě jako státní hranice). V hospodářské oblasti se SRN stala hlavním partnerem České republiky. Součástí tohoto normálního stavu se staly intenzivní vztahy na úrovni prezidentů obou zemí, rozsáhlá pomoc, kterou poskytlo německé obyvatelstvo Moravě po katastrofálních povodních v roce 1997, jakož i politická podpora, kterou Německo poskytuje České republice na její cestě do Evropské unie a do NATO.

Součástí normálního stavu je však i to, že v některých oblastech měly vlády rozdílné přístupy, v jiných se jejich vztahy buď nerozvinuly, nebo jsou problematické. Výrazně odlišně přistupovala německá a česká vláda zejména k otázkám evropské integrace. Skeptické výroky české politiky ohledně OBSE vzdalovaly Prahu od německého pojetí „kooperativní bezpečnosti“.

Kontakty mezi premiérem V. Klausem a kancléřem H. Kohlem byly chladné. Helmut Kohl české vládní politice vyčítal především její pozici vůči integračnímu procesu a neschopnost vyřešit vztahy mezi státem a církví. Až na třetím místě byla sudetoněmecká otázka.² Tomu odpovídala nízká intenzita vztahů na úrovni premiérů.³ Československo-německá smlouva se do značné míry vyhnula sporným otázkám, pramenícím ze společné historie.⁴ Avšak pro českou veřejnost, sdělovací prostředky a do jisté míry i politiku se stávaly otázky vyrovnání s minulostí stále významnějším tématem vztahu k Německu.

Potřeba dospět k vyjasnění principů, jak ve vzájemných vztazích přistupovat k těmto otázkám, se stávala stále zřejmější. Česká veřejnost totiž spojovala porozumění s Německem v této otázce s podporou vstupu do Evropské unie.⁵ Politika se k potřebě vyrovnání propracovávala jen postupně. Ještě v roce 1993 někteří představitelé, oponenti maastrichtského modelu evropské integrace, údajně vítali napětí v česko-německých vztazích jako záruku toho, že česká veřejnost couvne před integrací do Evropské unie.

Německá veřejnost věnovala vztahům s českým sousedem jen malou pozornost. O to větší váhu pak měly zájmy Sudetoněmeckého landsmanšaftu, reprezentované ve vládní koalici především CSU.

Za této situace považovala část české politiky za nutné učinit ve vztazích s Německem zásadní krok. Prezident Havel se proto vrátil k česko-německým vztahům ve svém vystoupení, předneseném 17. 2. 1995 na Univerzitě Karlově. To jednak naznačilo linii konsenzu české politické scény v dané otázce, jednak vneslo téma česko-německých vztahů

na německou scénu. Je příznačné, že bylo odmítnuto jak většinou sudetoněmeckých představitelů, tak de facto i některými liberálními politiky.⁶ Přesto měl tento projev značný význam pro další vývoj; připravil totiž půdu pro další aktivní kroky české strany.

Myšlenka deklarace a výchozí pozice

K jednání o společné deklaraci – jak navrhoval ministr Zieleniec – mělo být využito pozornosti, kterou k česko-německému vztahu připoutal prezidentský projev. Byl to ostatně údajně bavorský premiér Edmund Stoiber, jenž se měl už na podzim roku 1994 obrátit na prezidenta Havla s návrhem podepsat česko-německou deklaraci, zabývající se některými spornými otázkami společné historie. Podle jeho představ měl ovšem tento dokument mj. uznat „právo na vlast“ sudetských Němců. Josef Zieleniec ve svém návrhu na uzavření deklarace naopak směřoval k tomu, aby byla provedena definitivní čára za konfliktní historii, a tak otevřena cesta k odškodnění českých obětí nacismu a založeno česko-německé fórum pro dialog.⁷ Německá politika však reagovala velmi opatrně. Již dříve kancléř Kohl prohlásil česko-německé vztahy za „záležitost šéfa“ a převedl rozhodování o podstatných otázkách na kancléřský úřad. Ministerstvo zahraničních věcí v takových případech (tedy např. i ve vztazích s Francií či s Polskem) uskutečňuje především operativní management vztahové agendy, avšak v zásadě se řídí direktivami kancléřského úřadu. Z pohledu Bonnu nebyla sice potřeba postoupit v procesu narovnání vztahů s Českou republikou nikdy tak výrazná jako ve vztazích s Polskem, nicméně postupně rostla. Zejména v procesu přípravy na rozšíření NATO bylo zjevné, že neschopnost dospět k přijatelnému kompromisu bude zatěžovat jak německou, tak i českou politiku.

I když obě strany pociťovaly nutnost dospět k přijatelnému řešení, jejich motivace se v jednotlivostech někdy lišila. Česká politika usilovala o to, ochránit jak stát, tak i jeho občany proti skutečným nebo předpokládaným požadavkům ze strany občanů a institucí SRN. Kromě toho požadovala uskutečnění humanitárního gesta vůči českým obětem nacismu, i když připouštěla možnost nadační formy. Oba požadavky byly předpokladem jak pro uvolnění vztahů s Německem, tak i pro rozšíření dialogu, který by posílil porozumění v pohledu na konfliktní stránky minulosti.

Německá politika má přirozený obecný zájem o dobré vztahy se svými sousedy. Jde jí o jejich zlepšení i kvůli celkovému image její evropské politiky. Napětí ve vztazích s Prahou mohlo komplikovat její snahu institucionalizovat vztahy se střední východní Evropou, zejména rozšíření Evropské unie a NATO. Kromě toho německá politika již v roce 1990 přislíbila, že uskuteční humanitární gesto ve vztahu k obětem nacistického teroru. Od roku 1994 ji navíc „tlačila“ česká vláda, která po čtyřech letech čekání prakticky provedla vyplacení českých obětí sama. Bonn měl značný politický zájem o vyřešení této otázky, protože chce s konečnou platností uzavřít současné i budoucí nároky jak států, tak individuálních obětí pramenící z dob nacismu (jako např. v případě Polska).⁸ Zároveň od roku 1990 spolu s oslabováním postavení vládní koalice postupně rostla ochota vlády uplatnit alespoň některé požadavky sudetských Němců.

Rozdílné výchozí zájmy se odrazily ve výchozích pozicích obou jednacích stran. Česká strana usilovala o „tlustou čáru“ za minulostí a o posílení své právní pozice v otázce vysídlení/vyhnání sudetských Němců, opírající se o Postupimskou dohodu a o tzv. dekrety prezidenta Beneše.⁹

Naproti tomu německá politika nikdy neuznala Postupimskou dohodu jako závazný právní akt a posuzuje požadavky sudetských Němců jako legitimní. Zejména CSU pak výslovně podporuje tzv. „právo na vlast“ („Heimatrecht“).¹⁰ Pro vládu jako celek jsou zájmy sudetských Němců druhořadé, a proto dosud hledala řešení v malých a pragmatických krocích. Zejména řada sudetských Němců proto pochybuje o tom, že by vláda realizaci „Heimatrecht“ skutečně prosazovala.¹¹ Jednání o deklaraci se nicméně stala první příležitostí, při níž německá vláda otázku „práva na vlast“ skutečně nastolila. Takový postup byl pro českou stranu jistě

nemilým překvapením, především ve srovnání s tím, co od vývoje vztahů s Německem očekávala v roce 1990.¹² Takový cíl jednání byl ovšem pro Prahu nepřijatelný. „Heimatrecht“ je v české politice i veřejnosti vnímán jako „vznesený název pro územní požadavky“.¹³ Tento zcela jednoznačný politický postoj přitom nezatěžuje praxi českých úřadů při řešení individuálních případů. Žádosti jednotlivých bývalých občanů Československa o povolení k návratu nebo o dlouhodobý pobyt české úřady po roce 1989 nikdy neodmítly.¹⁴

Jednání a přijetí deklarace

Jednání byla oficiálně zahájena v červnu 1995. Tato jednání, která za českou stranu vedl první náměstek ministra zahraničních věcí Alexandr Vondra a za německou stranu státní tajemník Ministerstva zahraničí Hartmann, se ukázala mnohem složitější, než se (alespoň na české straně) očekávalo. Praha předpokládala, že dohody bude dosaženo během relativně krátké doby tak, aby se téma nestalo předmětem volebního boje na jaře roku 1996 (ministr Zieleniec navíc zřejmě počítal se získáním volebních hlasů).

Jednání probíhala výhradně na úrovni vlád a měla přísně tajný charakter. Nepřímo tak potvrdila skutečnost, že jsou obtížná a kontroverzní. Přitom tajný charakter jednání není v diplomacii ničím neobvyklým. Avšak mimořádná v tomto případě byla skutečnost, že se jak jednacím pozicemi, tak i průběhem rozhovorů v tajnosti skutečně udržely, což byl jev v české politice zcela ojedinělý.

Opoziční strany v obou zemích – veřejnost v České republice a Sudetoněmecký landsmanšaft v Německu – proto důrazně protestovaly proti tomu, že nebyly vůbec, nebo jen nedostatečně o průběhu jednání informovány. Přesto aktivity představitelů opozice, zejména místopředsdkyně Spolkového sněmu Antje Vollmerové (Strana zelených) a místopředsedy parlamentní skupiny SPD ve Spolkovém sněmu Günthera Verheugena, ovlivnily širší politický rámec jednání a pohled na německou politiku v České republice. Zejména díky nebývalému rozvoji kontaktů českých a německých sociálních demokratů převládli v ČSSD zastánci deklarace.¹⁵

Vlastní jednání poměrně rychle dospěla ke kompromisním formulacím. Brzdícím faktorem ovšem byly vnitropolitické souvislosti, které modifikovaly již dojednaný text a posunovaly závěr jednání. Setkání ministrů Zieleniece a Kinkela během vrcholné schůzky Evropské unie v prosinci 1995 naznačilo, že většina sporných otázek byla vyřešena. Ministři oznámili, že deklarace bude připravena k podpisu počátkem roku 1996. Rovněž během tzv. setkání na Tři krále, každoročního jednání německých svobodných demokratů ve Stuttgartu, údajně ministr Klaus Kinkel veřejně potvrdil, že by jednání měla být uzavřena během následující návštěvy ministra Zieleniece v Bonnu. A 9. ledna oba ministři potvrdili, že jednání povyšují na svou úroveň. Tyto signály přesvědčily ministra Zieleniece o účelnosti lednové cesty do Bonnu. Podle některých názorů měl červený běhoun na letišti a další protokolární počty zřejmě změkčit dopad kroku, k němuž se Klaus Kinkel chystal. Prakticky vrátil jednání o celou etapu zpět a znovu otevřel otázky hodnocení minulosti, kde strany už dospěly k dohodě. Vyplynulo to z tiskové konference (první svého druhu po dobu jednání), kterou rozhořčený ministr Zieleniec svolal po svém návratu do Prahy 16. 1. 1996 na Ministerstvu zahraničních věcí. Obvinil Klause Kinkela, že ztěžuje jednání.

Na toto vystoupení reagoval německý ministr tiskovým rozhovorem.¹⁶ Označil pozici české strany za příliš strnulou a potvrdil závazky německé vlády vůči sudetským Němcům. Dopustil se ovšem taktické chyby, která ovlivnila další průběh jednání. Veřejně prezentoval známou, ale z mnoha důvodů nezdůrazňovanou pozici německé politiky k Postupimské dohodě. Toto prohlášení, jehož podstatu bylo Ministerstvo zahraničí SRN donuceno potvrdit, vyprovokovalo vítězné mocnosti k oficiální reakci, již druhé svého druhu od roku 1990. Mocnosti potvrdily, že nemají v úmyslu svůj vztah k Postupimské dohodě měnit.¹⁷ Sřítet vyvolal značnou pozornost sdělovacích prostředků. Pozice české strany, která k vítězným mocnostem v širším smyslu patří, získala významnou oporu.

Česká veřejnost byla tímto střetem velmi znepokojena, protože v pozici K. Kinkela viděla snahu o revizi výsledků druhé světové války. Proto značně vzrostl tlak na vládu. Rámcové podmínky jednání se tak poněkud změnily. Čím dál častěji se ozývalo volání po větší transparentnosti jednání, po ukončení „tajné diplomacie“. Česká pozice se následně v některých prvcích přitvrdila, odmítla, aby ustavení společného fondu znamenalo uzavření českých nároků, jak tomu je v případě Polska. Premiér Klaus naznačil, že ukončení jednání příliš nespěchá. Rovněž druhá strana údajně zvažovala možnost protahovat jednání „do ztracena“.

Není zcela jasné, co vyvolalo posun pozice Klause Kinkela v tak pozdní fázi jednání. Někteří odborníci se domnívají, že německá strana nebyla na jednání dostatečně připravena. Většina se však domnívá, že vysvětlení je třeba hledat v uzavřeném jednání koaličních německých partnerů dne 20. 12. 1995. Část analytiků si přitom klade otázku, zda se německá politika skutečně nepokusila učinit krok směrem k revizi výsledků druhé světové války v nejslabším článku, tedy vůči oslabené České republice.¹⁸ Zejména experti, blízcí jednání, se však domnívají, že vysvětlení je třeba hledat spíše ve vnitropolitických vztazích. Na koaličním jednání v prosinci ministra Kinkela zřejmě hodně kritizoval jeho tradiční oponent – bavorský premiér Stoiber. Pro CSU, připravující se na komunální volby na jaře roku 1996, bylo totiž znění textu nepřijatelné, protože nebralo v úvahu pozice Sudetoněmeckého landsmanšaftu. Protože Helmut Kohl Kinkela přinejmenším nepodpořil, předpokládá se, že se ministr Kinkel pokusil revidovat text deklarace, a tak posílit svou autoritu ve vládě.

V každém případě kontroverze, jejíž příčinou byla Postupimská dohoda, ukázala rozdílné postoje obou stran v širších historických a mezinárodněprávních souvislostech jednání. Zdržení, které díky uvedené kontroverzi nastalo, způsobilo, že se jednání protáhlo až do doby konání voleb v České republice.

Jednání byla znovu zahájena 12. února a během jara dospěla k nové dohodě o většině textu. Jak českou, tak i německou stranu přitom stimuloval postoj francouzské a zejména americké politiky, která dala oběma stranám najevo, že narovnání vzájemných vztahů je důležité právě v souvislosti s jednáním o přijetí České republiky do NATO. Na jaře získala německá politika větší manévrovací prostor poté, kdy CSU v komunálních a CDU a FDP v zemských volbách posílily své pozice. V pozdním létě se kancléř Kohl rozhodl pro urychlené uzavření jednání. Napomohla k tomu ostudná epizoda na každoročně pořádaném shromáždění Spolkového svazu vyhnanců (tzv. Dny vlasti) dne 9. 9. 1996. Jeden z účastníků zde reagoval na jednoznačné prohlášení spolkového prezidenta Herzoga, že nároky na bývalé východní území Německa jsou vyloučené, hlasitým zvolání: „Vlastizrádce!“¹⁹ To vyvolalo v celém Německu značné pobouření, které H. Kohl takticky využil a na koaličním jednání dne 12. září prosadil přijetí textu deklarace. I CSU zde vyjádřila souhlas s 90 % textu.

Na podzim roku 1996 se obě strany věnovaly přípravě „domácí půdy“ pro přijetí dokumentu. V České republice šlo zejména o to, zajistit pro deklaraci parlamentní většinu, tedy získat pro ni alespoň část ČSSD. Vládní koalice v té době ještě neměla převahu v Poslanecké sněmovně, a proto potřebovala podporu opozice. ČSSD se však obávala, že vláda díky tajné diplomacii poskytla nepřijatelné ústupky německé straně. Dne 10. října se proto setkali představitelé koaličních stran a ČSSD na jednání u prezidenta Havla. Většina přítomných se tu poprvé a jen „letmo“ seznámila s textem deklarace.²⁰ Všechny strany souhlasily s tím, že se o deklaraci povede rozprava v Parlamentu České republiky. Miloš Zeman navíc požadoval, aby měli poslanci právo text na základě diskuze změnit.

V Bonnu byla situace zcela jiná. Německá parlamentní opozice (tedy levicové strany – sociální demokraté SPD, Strana zelených) měla od počátku zájem, aby deklarace vycházela dostatečně vstříc české straně. Problém německé politiky tak byl výlučně problémem konzervativně-liberální koalice, přesněji konzervativní CDU a CSU. Sudetoněmecký landsmanšaft se dostal do poněkud jiné situace než v roce 1992, kdy bavorská CSU v souladu s jeho požadavky hlasovala proti československo-německé smlouvě. CSU v roce 1996 deklaraci kritizovala, avšak nehledě na postoj landsmanšaftu ji většina jejích poslanců podpořila. Potvrdilo se, že bavorská politika má koneckonců zásadní zájem o integraci České re-

publiky jako stabilního partnera pro hospodářskou a bezpečnostní spolupráci do západních struktur. Sudetoněmecká „střešová“ organizace byla o plném textu informována až po skončení jednání v prosinci 1996, a tak nemohla výsledek ovlivnit.

Rozhořčení z postupu vlády bylo zřejmě důvodem k pokusu znařit podpis dokumentu tím, že blíže nezjištěná osoba předala německým sdělovacím prostředkům i nadále tajný text deklarace. Předpoklad, že nepřipravená česká veřejnost smete text ze stolu, však nevyšel. Reakce české veřejnosti byla skutečně bouřlivá, nikoli však pouze negativní. V Praze se před parafováním deklarace (20. 12. 1996 za návštěvy K. Kinkela v Praze) a před jejím konečným podpisem (21. 1. 1997 za návštěvy H. Kohla) uskutečnily protestní demonstrace a rozsáhlé petiční akce, organizované zejména komunistickou stranou a některými organizacemi odborářů a totálně nasazených. Avšak názory ve veřejné diskusi byly diferencované a ke slovu se přihlásili nejen odpůrci deklarace, ale i ti, kdož ji považovali v česko-německých vztazích za krok vpřed. Kontroverzní diskuze českou veřejnost v jistém smyslu na podpis dokumentu připravila a organizovaný „informační únik“ deklaraci spíše prospěl, než uškodil.

V sudetoněmecké veřejnosti vyvolalo pobouření prohlášení V. Klause, který vysídlení/vyhnání označil jako „nucený odchod“. Česká veřejnost a politika byly značně znepokojeny tím, že Helmut Kohl na otázku Sudetendeutsche Zeitung prohlásil, že majetkové otázky „samozřejmě zůstávají otevřené“. Tento postoj značně oslabil význam deklarace. Kohlovo prohlášení, směřované spíše do Mnichova než do Prahy, velmi snížilo šance deklarace na získání většinové podpory v Poslanecké sněmovně. Bylo také hlavním důvodem pro pokus Miloše Zemana ve funkci předsedy Poslanecké sněmovny získat během návštěvy u prezidenta Herzoga (27. ledna) a v bonnském Spolkovém sněmu německé partnery pro myšlenku společného úvodního prohlášení obou parlamentů, jež mělo zvýšit váhu článku IV deklarace. SPD, která kritizovala Helmuta Kohla za jeho výroky v Praze, tento návrh podpořila a jednala o něm s představiteli stran vládní koalice. Ti jej odmítli jako nadbytečné, opakující jen část textu deklarace. Ve skutečnosti však zřejmě nechtěli článek IV zvláště zdůrazňovat díky pozicím CSU a Sudetoněmeckého landsmanšaftu. Ani podpora Strany zelených a některých poslanců PDS nemohla návrhu zajistit dostatečný počet hlasů. Přesto měla návštěva Miloše Zemana svůj význam. Opět obrátila pozornost německé veřejnosti a politiky na citlivá a nedotažená místa v deklaraci a na přístup německé politiky k ní. Zároveň měla i vnitropolitický a do jisté míry též vnitrostranický význam; byla zatím nejvýraznějším samostatným politickým krokem sociálnědemokratického předsedy Poslanecké sněmovny. Pro další vývoj bylo důležité, že Zeman podpořila SPD a většina německé levice. Spolkový sněm o deklaraci hlasoval po relativně krátké a nepříliš bouřlivé rozpravě dne 30. 1. 1997.²¹

Podle očekávání byla rozprava podstatně kontroverznější zejména v české Poslanecké sněmovně. Spíše než kritikou textu deklarace byla však poznamenána protiněmeckými a nacionalistickými litaniami extrémní pravice – republikánů. Během jednání se v redukované podobě prosadil návrh Miloše Zemana (a tedy ČSSD) přijmout uvozuující text, který by deklaraci (či spíše její interpretaci) „vylepšil“ a zdůraznil skutečnost, že dokument svým způsobem uzavírá vzájemné nároky. Na nutnosti prohlášení se ještě před začátkem rozpravy shodl Miloš Zeman s Václavem Klausem, proti se však od počátku stavěl ministr zahraničí Zieleniec, jenž chtěl dodržet reciprocitu ve vztahu k německé straně. Po dlouhé diskusi byla nakonec deklarace uvozena jednou větou a získala podporu vládní koalice a rovněž značné části sociálních demokratů. Poslanecká sněmovna se tak za deklaraci postavila solidní většinou. Komunistická strana označila deklaraci za „institucionalizovanou lež“ a spolu s republikány a s některými poslanci ČSSD hlasovala proti.²²

Diskuze v Senátu měla zcela jiný charakter. Vzhledem k tomu, že zde měla vládní koalice většinu, neusilovala o podporu ze strany sociálních demokratů. Nedošlo zde tedy k žádné spolupráci a ani k dohodě o uvozuujícím prohlášení. Kromě toho díky kontroverzní diskusi došlo zřejmě k hlasovacímu omylu a proti deklaraci se postavil nejen jediný senátor za KSČM, ale i všichni reprezentanti ČSSD.²³

Výsledek a jeho interpretace

Parlamentní rozpravy znovu potvrdily odlišné místo vzájemných vztahů v politice obou zemí, stejně jako existenci některých problémů deklarace. Ani jedna ze stran nezměnila vlastní právní postoje, mj. ve vztahu k bývalému majetku sudetských Němců. Pro Prahu má zvláštní význam ujištění, že Německo „plně podporuje“ přijetí České republiky do Evropské unie a do NATO, a to „v přesvědčení, že je to ve společném zájmu“.²⁴ Tento závazek německé politiky přitom není spojen se žádnou podmínkou.

Článek I zdůrazňuje odpovědnost obou stran za rozvoj vzájemných vztahů v duchu dobrého sousedství a partnerství. Společná cesta do budoucnosti vyžaduje jasné slovo o minulosti, „*příčemž příčina a následek ve sledu událostí nesmějí být opomíjeny*“.

Vztahem k minulosti se zabývají především články II–IV. Německá strana se hlásí mj. k odpovědnosti Německa za jeho roli v historickém vývoji, jenž vedl k Mnichovské dohodě, k útěku a vyhánění lidí z československého pohraničí, jakož i k rozbití a obsazení Československé republiky. Lituje utrpení a křivd, které Němci způsobili českému lidu, vzdává čest obětem i příslušníkům odboje a uznává, že „*nacionálněsocialistická politika násilí vůči českému lidu přispěla k vytvoření půdy pro poválečný útěk, vyhánění a nucené vysídlení*“. V článku III zase lituje česká strana, že „*vyháněním, jakož i nuceným vysídlením*“ sudetských Němců, „*vyvlastňováním a odnímáním občanství*“ bylo způsobeno „*mnoho utrpení a křivd nevinným lidem, a to i s ohledem na kolektivní charakter přisuzování viny*“. Lituje zejména „*excesů*“ a toho, že na základě zákona č. 115 z 8. 5. 1945 „*bylo... umožněno nepohlížet na tyto excesy jako na bezprávné a že následkem toho nebyly tyto zločiny potrestány*“.

Těžžiště deklarace spočívá v článku IV. Obě strany se zde shodují na tom, že spáchané křivdy „*patří minulosti*“, „*jsou rozhodnuty nadále dávat při utváření svých vztahů přednost porozumění a vzájemné shodě*“. Stranám se však nepodařilo sblížit svá právní hlediska, a proto „*každá strana zůstává vázána svým právním řádem a respektuje, že druhá strana má jiný právní názor*“. Politická vůle obou stran je přitom jasně vyjádřena: „*... nebudou zatěžovat své vztahy politickými a právními otázkami pocházejícími z minulosti*“.

V dalších člancích pak strany potvrzují své závazky vůči německé menšině a osobám českého původu v obou zemích, a proto jsou „*v rámci svých platných právních předpisů*“ připraveny při posuzování žádostí o pobyt a přístup na trh práce přihlížet zejména k humanitárním a jiným důvodům, především k příbuzenským a dalším vztahům.²⁵ Strany se zavázaly zřídit česko-německý Fond budoucnosti, do nějž německá strana vloží 140 mil. DM a česká 440 mil. Kč.²⁶ Tento fond má sloužit k financování projektů společného zájmu. Německá strana se hlásí ke svému závazku vůči obětem nacismu, projekty proto mají být „*ku prospěchu především obětem nacionálněsocialistického násilí*“. Společná komise historiků má pokračovat v dosavadní úspěšné práci. Strany se navíc zavázaly ke zřízení diskuzního fóra.

Z textu deklarace je patrné, že se obě strany (zejména však německá politika) podstatně odchylyly od svých pozic směrem ke kompromisu. Obě strany ovšem dokument interpretují poněkud odlišně. V mezinárodních vztazích to není nic neobvyklého, pokud dodržují rámce chování a rétoriky, únosné pro ducha dokumentu. Interpretací rozdíly jsou přitom zjevné nejen mezi smluvními stranami, ale i mezi zastánci deklarace na německé straně.

Odlišně se prezentuje již samo poslání deklarace, tedy zda dokument představuje tzv. *silnou čáru* za minulostí. Německá vládní politika většinou vnímá deklaraci jako dokument, který povede k další spolupráci, včetně řešení otázek týkajících se minulosti. Nez důrazňuje nebo odmítá tvrzení, že dokument cokoli uzavírá. Např. Helmut Kohl nevidí žádnou potřebu „*silné čáry*“. „*Spíše je potřebné obrátit se k tématům..., která by mohla ztížit naši cestu ke společné budoucnosti a hovořit o nich*“.²⁷ V jistém smyslu (i když nepřímo) poukazuje na to, že s deklarací končí určité období ve vzájemných vztazích. Očekává, že deklarace pomůže oběma stranám „*prolomit začarovaný kruh vzájemného účtování a připisování*

viny". Rovněž, když hovoří o majetkových otázkách, opakuje, že obě strany zůstávají ve vzájemných vztazích vázány svými právními řády, ale „budou nadále dávat přednost vzájemnému porozumění a shodě“. Někteří politici CDU však prvek „uzavírání“ více zdůrazňují než kancléř.²⁸ Paradoxem je, že nejvýrazněji „finální charakter“ deklarace vnímá Sudetoněmecký landsmanšaft. Správně chápe, že dokument de facto omezuje jeho pole působnosti na práci společných česko-německých institucí (fond a fórum), které však nemají sílu ani mandát zabývat se jeho problémy. Tím se potvrzuje, že deklarace v určitém smyslu čáru narýsovala, jestliže nikoli obecně za minulostí, pak jistě přes rozpočet radikálů v landsmanšaftu. Někteří funkcionáři landsmanšaftu proto obviňují německou vládu ze zrady.²⁹

Ani SPD není ve výkladu tohoto prvku deklarace zcela jednotná, i když více zdůrazňuje finální charakter ujednání. Rudolf Scharping, předseda parlamentní skupiny SPD ve Spolkovém sněmu, sice nehodnotí deklaraci jako „silnou čáru“, protože je orientována do budoucnosti. Představuje ji však jako „tečku“ za procesem historického porozumění, zahájeného Willy Brandtem, tedy jako „poslední kapitolou německé východní politiky“.³⁰ Podle Güntera Verheugena jde o uzavření „výčitek z jedné a druhé strany..., nároků a protinároků“. Příklad Polska ukazuje, že „silná čára“ v tomto smyslu je možná.³¹ Strana Spojenectví 90/Zelení ústy Antje Vollmerové zdůraznila finální charakter dokumentu po svém. Ocenila deklaraci jako „poslední kámen východní politiky, uvolnění napětí a mírové politiky“ všech německých vlád.³² Jako „poslední rohový kámen naší politiky usmíření ve směru na západ i na východ“ zhodnotil deklaraci Klaus Kinkel.³³

Naopak CSU a část CDU vidí deklaraci jako cestu k „uznání práva na vlast“.³⁴ Zdůrazňují, že „přibližování České republiky k Evropské unii a k NATO musí být využito k tomu, aby bylo nalezeno řešení dosud otevřených otázek“, jako jsou např. „další konkrétní možnosti uplatnění práva na vlast“.³⁵ Tento požadavek zdůraznila mnohokrát různá grémia CSU a Sudetoněmeckého landsmanšaftu. Barbara Stammová, bavorská ministryně práce a sociálních věcí, která má na starosti péči o sudetské Němce, chápe deklaraci jako „mezidokument“.³⁶ „Silnou čáru“ za minulostí v deklaraci nevidí ani PDS, avšak na rozdíl od CSU ji postrádá. Měla být v deklaraci obsažena, aby se už konečně neživily plané naděje na uskutečnění majetkoprávních nároků.³⁷

Čeští zastánci deklarace vnímají dokument jako politickou „silnou čáru“ za minulostí. Deklarace uzavírá jednu historickou kapitolu (Josef Zieleniec). Podle názoru Václava Klause našly majetkoprávní otázky odpovídající řešení v záruce, že Bonn nebude politiky podporovat požadavky sudetských Němců.³⁸ Alexandr Vondra poukázal na to, že deklarace nemůže anulovat nárok individuálních osob usilovat o naplnění svých domnělých nebo skutečných práv. Tuto možnost mají občané na obou stranách, tedy i české oběti nacismu. Význam deklarace vidí v závazku nezatěžovat danými otázkami vzájemné vztahy. V případě, pokud by se spolková vláda vyjadřovala k požadavkům „tradičním způsobem“, může se česká vláda ptát, zda chce těmito otázkami zatěžovat vzájemné vztahy. Odpověď Bonnu by měla být v souladu s deklarací.³⁹ Česká strana, která byla v době jednání o bilaterální smlouvě v zásadě ochotna jednat o „nulovém řešení“ *vzájemných nároků* (kromě nároků perzekučních), samozřejmě deklaraci své požadavky *jednostranně* neanulovala. Naopak, jejich trvání bylo německé straně zdůrazněno.

Při *hodnocení vysídlení/vyhnání* vnímají německé politické strany (kromě PDS a kritiků deklarace ze strany CSU a CDU) deklaraci jako výraz lítosti české strany nad vysídlením/vyhnáním jako celkem. Ve skutečnosti ovšem nebezpečí negativních právních a politických důsledků nutí českou politiku k tomu, aby byla velmi opatrná. Reakce Sudetoněmeckého landsmanšaftu na výroky prezidenta V. Havla ukázaly, že německá strana může vstřícné, do oblasti morálky orientované gesto interpretovat jako přiznání mezinárodněprávní odpovědnosti a požadovat navrácení věcí do původního stavu, včetně kompenzace za majetek. V textu deklarace proto česká strana vyjadřuje pouze lítost nad utrpením „nevinných lidí“ a zvláště nad „excesy“. Z právního hlediska pro českou stranu zůstává vysídlení/vyhnání nadále organickou součástí poválečného uspořádání, které bylo mezinárodněprávně zakotveno

Postupimskou dohodou. Aby se vyhnula oslabení vlastních pozic, používá v českém textu deklarace místo slova „vyhnání“ (nejbližší ekvivalent pro německé „Vetreibung“) podstatně méně určité „vyhánění“, označující nedefinovaný počet individuálních aktů vyhánění.⁴⁰ Podobně se česká strana vyhnula slovu „bezprávní“, párovému pojmu k německému „Unrecht“, protože by v sobě mohl obsahovat právní prvek. Důsledně proto používá slovo „křivda“, které zdůrazňuje morální stránku problému.⁴¹ Experti na mezinárodní právo naopak poukazují na to, že tím česká strana svou právní pozici zlepšila.⁴²

Rovněž v pohledu na některé *právní akty* české strany se strany rozcházejí. Většina německých politiků chápe deklaraci jako dokument, v němž se česká strana distancuje od tzv. dekretů prezidenta Beneše a od tzv. amnestijního zákona. Česká strana naopak nenechává prostor k pochybám; z jejího hlediska zůstává právní základna nedotčená.⁴³

Strany se rozcházejí i v tom, jak si představovaly ustavení *společných institucí*, jejichž vytvoření deklarace předpokládá. Všechny německé politické strany očekávají, že se budou sudetští Němci podílet na práci diskuzního fóra. CSU jde ovšem dál a přikládá velký význam tomu, aby paralelně probíhal „*přímý dialog mezi sudetskými Němci a Čechy*“.⁴⁴ I česká strana zjevně od počátku vycházela z toho, že sudetští Němci budou v diskuzním fóru zastoupeni. Důsledně totiž odlišuje diskuzní fórum jako platformu pro výměnu názorů od politických jednání. Proto zdůraznila, že partnerem české vlády zůstává německá vláda.⁴⁵ Nepředpokládala však, že by byli sudetští Němci zastoupeni ve správní radě Fondu budoucnosti.

Pojetí *humanitárního gesta vůči obětem nacismu* se lišilo nejen mezi oběma stranami, ale i napříč německým politickým spektrem. Německá vláda se hlásí k svému závazku, avšak nechtěla přistoupit na odškodnění jednotlivců a dořešení této otázky chtěla nechat na společném fondu. Prezident Herzog, opozice i řada poslanců vládních stran podporují myšlenku individuálního gesta vůči jednotlivým českým obětem.⁴⁶ Deklarace tuto možnost nezmiňuje, zároveň ji ale ani nevylučuje. Česká strana do deklarace neprosadila individuální řešení a vzhledem ke zkušenostem polské strany se soustředila především na vytvoření česko-německého Fondu budoucnosti a na individuální přístup k obětem jeho prostřednictvím.

Nová kvalita vzájemných vztahů?

Dlouhodobý význam deklarace pro česko-německé vztahy ukáže teprve její naplnění. Spory o její charakter, které se postupně přenesly na jednotlivé prvky dokumentu a jejich realizaci, trvají na obou stranách. Deklarace jistě neotevívá novou epochu ve vzájemných vztazích. Má však šanci stát se alespoň *důležitým předělem v přístupu ke konfliktním otázkám společné minulosti*. Žádný jiný česko-německý dokument neobsahoval tak výrazné vyjádření společné vůle orientovat vztahy do budoucnosti a nepromarnit šance na spolupráci a dobré sousedské soužití soustředěním na právní a politické otázky minulosti, kde jsou pozice obou stran do jisté míry neslučitelné. Podobný prvek neobsahují ani německo-polské dokumenty, a proto je článek IV pro polskou diplomacii zajímavý. V tomto smyslu vyjadřuje „přidanou hodnotu“ dokumentu, jak ostatně potvrzují hodnocení ze strany Evropské unie, USA a dalších partnerů. Stanovisko amerického Ministerstva zahraničních věcí přímo převzalo formulaci článku IV jako společný závazek obou stran, a tak posílilo interpretaci deklarace právě v tomto směru.⁴⁷

Deklarace je adresována obavám české politiky a veřejnosti z toho, že by sjednocené Německo, nejmocnější stát Evropy, mohlo svou silou prosazovat nároky sudetských Němců. Deklarace a její mezinárodní souvislosti podstatně snižují možnost zatěžovat vzájemné vztahy historickými otázkami. Jak konstatovala konference katolických církví obou zemí, nemůže se po podepsání již nikdo vyhnout odpovědnosti za další rozvoj vzájemných vztahů.⁴⁸

Práce společných institucí, potřeba dořešit zejména otázku humanitárního gesta vůči obětem nacismu jsou a budou předmětem jednání, a tedy i politického nátlaku zainteresovaných. Velkou pozornost přitom vyvolalo už jednání o personálním složení správní rady Fondu bu-

doucnosti. Česká strana odmítla kandidaturu Fritze Wittmanna jako představitele Spolkového svazu vyhnaných. Bylo by v rozporu s logikou i zákonem, aby naplňování deklarace spoluřídila osoba, která s deklarací nesouhlasí. Skutečnost, že práce Fondu budoucnosti nebude jednoduchá, naznačil prezident zemského sněmu Bavorska Böhme (člen jeho správní rady), jenž prohlásil, že zde bude jednat o „právu na vlast“. O málo později česká veřejnost i politika pobouřeně reagovaly na to, že německá strana navrhla do společného diskuzního fóra Franze Neubauera, mluvčího Sudetoněmeckého landsmanšaftu (méně už vnímá skutečnost, že sami němečtí a sudetoněmečtí účastníci představují různé názorové proudy).

Z toho je zřejmé, že teprve praktická činnost obou orgánů může rozptýlit hlubokou nedůvěru české strany, posílit její připravenost střetnout se na diskuzní platformě se sudetoněmeckými reprezentanty. Dosavadní činnost správní rady Fondu budoucnosti, která se 5. 3. 1998 shodla na sociálním příspěvku pro české a perspektivně i německé oběti nacismu, zvyšuje naději, že práce společných institucí usměrní řešení daných otázek.

Příkladem toho, že deklarace podpořila postupný vývoj nové kvality ve vzájemných vztazích, je otevřenost ve vystoupeních prezidentů před parlamenty obou zemí. V obou případech šli prezidenté za hranice deklarace. Václav Havel se obracel především proti „ideologii“ Sudetoněmeckého landsmanšaftu, když odmítl konzervativní, nacionalistické pojetí vlasti, „Heimat“. Zároveň zcela otevřeně hovořil o „vyhnaných“ a o Němcích pocházejících z naší země, kteří jsou „vítáni jako naši někdejší spoluobčané, respektive jejich potomci“.⁴⁹ Roman Herzog zase definoval výrazněji než deklarace příčinné souvislosti: „Teprve tato [nacistická – pozn. aut.] politika násilí a zločinu připravila půdu pro následný útek a vyhnání.“ Občany na obou stranách česko-německé hranice pak oslovil svým prohlášením: „My Němci chceme o odpuštění poprosit a chceme odpustit.“⁵⁰ Oba projevy učinily jakousi tečku za etapou, spojenou s jednáním o deklaraci. Profesor Ferdinand Seibt, člen Společné komise historiků, je hodnotí jako onu „politickou čáru“ za minulostí.⁵¹

Pro českou politiku deklarace otevírá řadu otázek s vnitropolitickým přesahem. Je výsledkem diplomatické aktivity vlád obou států, v širším smyslu ale i aktivity prezidentů a parlamentů obou zemí. Samotný proces porozumění je ovšem dlouhodobým a musí zahrnovat podstatnou část společnosti na obou stranách, včetně všech politických proudů. Je paradoxem polistopadového vývoje, že české konzervativní vlády ve vztahu k minulosti nacházely na německé straně spojení především v německé levici. SPD a Spojenectví 90/Zelení, jejichž voliči jsou většinou vzdáleni oficiální politice Sudetoněmeckého landsmanšaftu, hrají v procesu usmíření významnou roli, i když do něj dosud vstupovaly z lavic parlamentní opozice. Podíl těchto stran na vládě by nepochybně znamenal významný posun v akcentech německé politiky ve vztahu k minulosti. Zcela zvláštní problém představuje otázka, jak se má česká politika stavět vůči radikálně levicové PDS, která – pokud jde o minulost česko-německých vztahů – zaujímá stanoviska téměř totožná s pozicemi české strany, popřípadě je v kritickém pohledu na roli Německa ještě důraznější. To má v nových spolkových zemích svůj význam, protože i zde se po roce 1990 aktivizují organizace landsmanšaftu.⁵²

Česká politika si musí také položit otázku, proč je proces porozumění mezi Čechy a Němci složitější, než je tomu mezi Polskem a Německem. Ve skutečnosti nemají bilaterální vztahy mezi Českou republikou a Německem tak problematický základ, jak se může zdát. Zátěž historických konfliktů mezi Polskem a Německem je daleko větší a cesta k porozumění o to složitější. Rozdíly ve stavu česko-německých a polsko-německých vztahů způsobují důvody především aktuálně politické, nikoli historické. Na rozdíl od Němců z bývalých německých území dnešního Polska, kteří se usadili v různých částech Německa, jsou sudetští Němci koncentrováni především v Bavorsku. Jejich volební potenciál se pak díky zvláštní struktuře bavorské politické scény koncentruje na jednu politickou stranu – na CSU –, která až dosud vládne pomocí absolutní většiny. Není tedy omezována prostřednictvím koaliční spolupráce a přenáší sudetoněmecký problém v „syrové“ podobě na spolkovou úroveň německé politiky – jednak jako sesterská strana CDU a jednak jako představitel Bavorska prostřednictvím Spolkové rady.

V neprospěch české strany působí i pohled německé veřejnosti na českého souseda. Téměř v něm chybí pocit viny, který významně ovlivňuje vztah k Polsku. Převládá spíše neutrální, popřípadě dokonce negativní pohled na úlohu Čechů během druhé světové války a těsně po ní. Kromě toho hledání porozumění je v německo-polských vztazích dlouhodobým procesem. Rozvíjel se s různými zvraty a těžkostmi od konce 50. let. Na české straně byl podobný sotva zahájený dialog přerušen invazí v roce 1968, která další zkoumání a výměnu názorů na dané téma na dvacet let zmrazila. Po roce 1989 dostal německo-polský vztah novou základnu tím, že se urovnání otázky hranic stalo součástí širších mezinárodních souvislostí sjednocení Německa, tady hlavně jednání 2 + 4. Praha v té době ještě počítala s tím, že vzájemné vztahy budou bezproblémové.

Zásadní rozdíl spočívá v tom, jaké místo Polsko a Česká republika mají v německé politice. Polsko je pro SRN strategickým regionálním partnerem, který může mít kontinentální význam, především podaří-li se rozvinout francouzsko-německo-polskou spolupráci. Význam Varšavy v evropské politice vzrůstá, navíc Varšava a Bonn většinou zaujímají příbuzná, vzájemně se posilující stanoviska. Česká republika je pro Německo druhořadým regionálním partnerem, jehož význam po rozdělení Československa dále poklesl. Kromě toho Praha dlouho využívala omezeného potenciálu, kterým disponuje, jen částečně. Na rozdíl od Polska si udržovala odstup od některých důležitých trendů evropské politiky (maastrichtský model integrace, posilování OBSE), své aktivity v regionální spolupráci omezila většinou na oblast obchodu, chyběla jí aktivní východní politika atd. Navíc má pozorovatel silný dojem, že vztah k SRN, uváděný vždy mezi prioritami, ve skutečnosti postrádá aktivní politický koncept. Zdá se, že česká politika byla dosud natolik introvertní a orientovaná na jiné priority, že ani této strategické a navíc problematické vztahové relaci nevěnovala dostatečnou pozornost.⁵³

Méně udiví skutečnost, že pozornost, kterou svému sousedovi věnuje Německo, je většinou účelově zaměřena. I zde – jak se zdá – chybí jasnější koncepce, jasné definování vlastního zájmu. V takové situaci je vnitropolitická rovnováha sil, soudržnost koalice a její spolupráce na „hlavních směrech“ (zejména evropská integrace) pro politiku kancléře přednější než porozumění s druhořadým a obtížným partnerem.

V této souvislosti se deklarace již nyní jeví jako významný počín:

* došlo k mimořádné aktivizaci vztahů na mnoha úrovních, a to napříč stranickým spektrem obou zemí;

* obrátila na problematiku vztahů pozornost veřejnosti nejen v České republice, ale částečně i v Německu, kde většinou Česká republika absentuje;

* soustředila na několik důležitých momentů na problematickou stránku česko-německých vztahů pozornost mezinárodního společenství, zejména vítězných mocností;

* získala více či méně přímou mezinárodní podporu pro snahu uzavřít v právním i politickém smyslu nejtragičtější kapitolu vzájemných vztahů;

* významně posílila právní pozici české strany, jak soudí někteří experti, napravila nedostatky smlouvy z roku 1992;

* neobsahuje ani jedinou položku „Heimatrecht“, prosazovaného po desetiletí zejména Sudetoněmeckým landsmanšaftem.

Deklarace není samozřejmě ideálním dokumentem. Řada pro Prahu důležitých pozic byla „vyměněna“ za ústupky druhé strany. Proto se v článku II neobjevuje zmínka o roli sudetských Němců, článek III naopak obsahuje kritiku tzv. amnestijního zákona, v celé deklaraci chybí zmínka o Postupimské dohodě atd.

Řada problémů bude existovat i nadále. Např. občané SRN mohou adresovat českým a mezinárodním soudům své nároky. Rozsah tohoto problému však zřejmě není třeba přeceňovat. Jednak nároky německých občanů vůči českému státu zatím nezískaly podporu žádného evropského fóra. Jednak – jak znovu ukazuje spor o obraz Velká vápenka – samy německé soudy v praxi de facto respektují tzv. dekrety prezidenta Beneše jako právní normy související s právem vítězných mocností.

Ani dialog nebude jednoduchý. Nedostatky, klišé a tabu v pohledu na minulost nejsou zdaleka jen na české straně. Dokud budou reprezentanti Sudetoněmeckého landsmanšaftu prezentovat svou komunitu výhradně jak oběť české, říšskoněmecké nebo velmocenské politiky, půjde o diskuzi málo produktivní.⁵⁴ Diferenciace názorů v sudetoněmecké komunitě probíhá již po mnoho let a česká veřejnost jí věnuje málo pozornosti. Přitom bavorská politika tento proces zatím spíše ztěžuje. CSU ve svém zápase o udržení absolutní většiny v zemském sněmu usiluje i o hlasy extrémní pravice. „Pěstuje“ proto i radikálně konzervativní a pravicově radikální témata, vzdálená naléhavým politickým problémům, ovšem jednoduše pochopitelná a vyvolávající emocionální reakce.⁵⁵ Nedá se od ní tedy očekávat, že by podpořila sebekritické zpytování německých dějin. Významný krok dopředu by učinila česká a německá politika i veřejnost, kdyby si osvojily dosavadní výsledky práce Společné česko-německé komise historiků, jakkoli jsou teprve vstupem do dalšího historického bádání.

* * *

Negativní dopad naplnění „práva na vlast“ na samotné Německo je nasnadě. Fakt, že německá politika požadavky sudetských Němců přece jen nastolila, má dvě možná vysvětlení. V prvním případě německá politika nepočítala s realizací „práva na vlast“ a šlo jí jen o „úlitbu bohům“, nutnou pro Helmuta Kohla (a Klause Kinkelera) ve vztahu k CSU a pro CSU ve vztahu k sudetoněmeckému voliči. Realizace „práva na vlast“ by totiž poškodila dlouhodobé zájmy v Evropě. Dříve nebo později by došlo k roztržce s Polskem a s Francií, tedy k podkopání integračního procesu v obou směrech (prohlubování a rozšiřování na východ), o nějž má Bonn mimořádný zájem. A kromě toho americká politika, pro Německo nezbytný garant evropské stability, sleduje díky Marlene Albrichtové vývoj ve střední Evropě s mimořádnou pozorností.

Druhé vysvětlení, k němuž se kloní zasvěcení pozorovatelé, spočívá v tom, že německá politika opravdu zkusila dosáhnout v tomto směru maxima, aniž se příliš zamýšlela nad výše uvedenými dlouhodobými důsledky. Její motivace však nebyla zahraničněpolitická, nýbrž vnitropolitická. Bonn se chtěl daného problému „zbavit“ tím, že by jej Praha jako princip akceptovala a dále pak jednala se sudetskými Němci na své úrovni o způsobech naplnění.

Jednání o deklaraci je tak pro Prahu významnou zkušeností. Hovoří o významu, jaký přikládá německá politika vztahům s Českou republikou. Primát vnitřní politiky znamená pro česko-německé vztahy za konzervativně-liberální vlády SRN, že proces historického narovnání má v „rezortu“ především CSU. Jen ve zlomových momentech do vývoje vstupuje vyšší zájem, jako v případě úspěšného dovršení deklaračních jednání. Naplňování deklarace – jak ukazuje obsazení společných orgánů – vyhovuje opět především zájmům CSU, která do německé politiky vnáší konzervativně pojatou agendu německých národních zájmů. Bavorská politika tak zvyrazňuje, že ve vztahu k historickému narovnání, v širším smyslu ve vztahu k nacionálnímu prvku v německé zahraniční politice, má Praha blíže k levé straně politického spektra SRN.

Historicky bezpříkladná blízkost zájmů české a německé (stejně jako polské a další východoevropské) politiky staví proces historického narovnání na novou základnu. Členství České republiky v Evropské unii a v NATO vtiskne tento proces do multilaterálního rámce. Ani tyto nové podmínky však neodstraní problémy, které vztahy nerovných partnerů tradičně přinášejí. Na některých úrovních a v některých oblastech mohou rozdílné přístupy dokonce dočasně dominovat, podobně jako v posledních letech v případech vztahu ke společné minulosti. Právě deklarace by měla zařadit „historickou agendu“ na patřičné místo. Trvalé narovnání česko-německých vztahů je však mnohem hlubší otázkou. Pochopení vlasti jako „otevřené struktury“, která nás spojuje s vnějším světem (V. Havel), je ve středu Evropy, v němž v posledních dvou letech probíhala národní emancipace velmi konfliktně, právě tak důležité, jako obtížné. A česko-německá deklarace, bude-li obhájena

proti tlaku partikulárních zájmů a rozumně realizována, může být důležitým krokem právě v tomto směru.

¹ Viz Seibt, F.: Deutschland und die Tschechen. Geschichte einer Nachbarschaft in der Mitte Europas. Serie Piper, 2. vydání, München 1993, s. 405.

² Viz Kunštát, M.: Vztahy SRN a České republiky. Příspěvek k projektu Ústavu mezinárodních vztahů, rukopis 1997.

³ Premiér Klaus navštívil Německo v roce 1995 celkem osmkrát, avšak s kancléřem Kohlem se setkal jen jednou. Viz Meeting of Czech and German Prime Ministers rare. CTK News Archive, Prague, 28. 11. 1996.

⁴ Česká strana tehdy údajně opakovaně navrhovala jednání o vzájemných majetkových nárocích, k nimž ovšem německá delegace nebyla zmocněna.

⁵ Viz výzkum veřejného mínění provedený firmou Gaba and Co. na zakázku Friedrich Naumann Stiftung na jaře roku 1995. Viz Mladá Fronta Dnes, 18. 7. 1995.

⁶ Reakce německé politiky na vystoupení V. Havla viz Kunštát, M.: cit. dílo.

⁷ Viz Mladá Fronta Dnes, 17. 3. 1995.

⁸ Jinou otázkou je, zda se mu to může podařit. Tak i Varšava vystoupila s novým požadavkem odškodnit polské občany za nucené práce pro německé firmy. Ke zvláštní kompenzaci Německo nedávno odsoudil řecký soud.

⁹ Viz Klaus: Hlavním účelem deklarace je směřování vztahu do budoucna. CTK, Praha, 8. 2. 1997. Autor zde používá pojmy vyhnání/vysídlení ve smyslu nártu výkladu německo-českých dějin, které vydala Společná česko-německá komise historiků. Viz Konfliktní společenství, katastrofa, uvolnění. Oldenourg, München 1996, s. 66 (v Praze vydal Ústav mezinárodních vztahů).

¹⁰ Aktuální obsah „práva na vlast“ viz např. Erklärung der Sudetendeutschen Landsmannschaft zur Veröffentlichten Deutsch-Tschechischen Erklärung. Deutscher Ostdienst, No. 51/52, 20. 12. 1996. Viz též Vertriebene fühlen sich verraten. BdV fordert zum Tag der Heimat neue Ostpolitik – Schutzpflicht bei EU – Erweiterung angemahnt. Die Welt, 6. 9. 1997.

¹¹ Viz Glotz kritizuje vládu i Havla. CTK, Bonn, 16. 3. 1997.

¹² Bývalý ministr Jiří Dienstbier. Lidové noviny, 16. 1. 1996, s. 3. Emoce patří do dějin. Dienstbier: Souhlas se Zieleniecovou iniciativou.

¹³ Viz projev prezidenta V. Havla, Bonn, 24. 4. 1997. In: Ansprachen aus Anlaß der Deutsch-tschechischen Erklärung vor den Mitgliedern des Deutschen Bundestages und des Bundesrates am 24. April 1997 in Bonn und den Abgeordneten und Senatoren des Tschechischen Parlaments am 29. April 1997 in Prag. Hrsg. Deutscher Bundestag, Bonn 1997, s. 14.

¹⁴ Viz Kölnische Rundschau, 26. 4. 1997. In: Německý tisk o Havlově projevu v Bonnu na schůzce s Neubaurem. CTK, Bonn, 26. 4. 1997.

¹⁵ Navíc se ČSSD tím, že nepoužila během volební kampaně protideklarační tematiku, vzdala hlasů, které by jí možná umožnily dosáhnout lepších volebních výsledků.

¹⁶ Viz Frankfurter Allgemeine Zeitung, 18. 1. 1996.

¹⁷ Viz Právní aspekty odsunu sudetských Němců. Sborník. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 1996.

¹⁸ Viz Handl, V., Kural, V., Reiman, M.: Česká republika a Německo. In: Kotyk, V. (ed.): Česká zahraniční politika. Úvahy o prioritách. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 1997, s. 175.

¹⁹ Viz Süddeutsche Zeitung, 10. 9. 1996. Svaz vyhnáných se sice omluvil, ale postoj prezidenta Herzoga a vlády v otázce východních teritorií i nadále odmítá.

²⁰ Stupeň utajení byl údajně takový, že účastníci obdrželi text až během jednání, a to v jediném exempláři, který si postupně předávali a na závěr museli vrátit.

²¹ Z celkového počtu 620 poslanců hlasovalo pro přijetí 577, proti bylo 20 a hlasování se zdrželo 23 poslanců.

²² Ze 197 přítomných poslanců hlasovalo pro všech 99 poslanců vládní koalice a rovněž 32 z 58 sociálních demokratů, zatímco proti hlasovalo 59 poslanců (všichni republikáni, poslanci KSCM a rovněž několik sociálních demokratů).

²³ Pro deklaraci hlasovalo 54 senátorů vládních stran, proti 23 senátorů ČSSD a jeden senátor za KSCM. Jak později vysvětloval Jan Kavan, senátor za ČSSD, domnívali se sociální demokraté, že hlasují o textu, který v souvislosti s hlasováním navrhly vládní strany a který považovali za nepřijatelný. Jejich odmítnutí tak neplatilo deklaraci samotné.

²⁴ Česko-německá deklarace o vzájemných vztazích a jejich budoucím rozvoji. Zahraniční politika České republiky. Dokumenty. Ministerstvo zahraničních věcí, Praha, 1/1997, s. 21.

²⁵ Přípravenost obou stran v tomto ohledu je poněkud rozvedena v prvním ze tří dopisů, jejichž výměna byla spojena s podpisem deklarace. Dopis ovšem nepřináší žádné další prohloubení daného závazku.

²⁶ Z německé strany se ukázalo jako prozíravé, že Bonn prosadil, aby byly uvedené finanční částky převedeny ve třetím dopise na ECU, a tím ochráněny před kolísáním národních měn.

²⁷ Výtah z protokolu 154. zasedání Spolkového sněmu, 13. volební období, 30. 1. 1997. In: Ansprachen aus Anlaß der Deutsch-tschechischen Erklärung vor den Mitgliedern des Deutschen Bundestages und des Bundesrates am 24. April 1997 in Bonn und den Abgeordneten und Senatoren des Tschechischen Parlaments am 29. April 1997 in Prag, cit. dílo, s. 63.

- ²⁸ Např. Jürgen Schröder, místopředseda společného parlamentního výboru Evropského parlamentu Evropské unie – Česká republika. Podle J. Schrödera se ČSSD mylí, když kritizuje deklaraci. ČTK, Brusel, 21. 1. 1997.
- ²⁹ Např. viceprezident Svazu vyhnanců Paul Latussek. Viz Vertriebene fühlen sich verraten. BdV fordert zum Tag der Heimat neue Ostpolitik – Schutzpflicht bei EU-Erweiterung angemahnt. Die Welt, 6. 9. 1997.
- ³⁰ Rudolf Scharping. In: Ansprachen aus Anlaß der Deutsch-tschechischen Erklärung vor den Mitgliedern des Deutschen Bundestages und des Bundesrates am 24. April 1997 in Bonn und den Abgeordneten und Senatoren des Tschechischen Parlaments am 29. April 1997 in Prag, cit. dílo, s. 66 a 67.
- ³¹ Günter Verheugen, cit. dílo, s. 86.
- ³² Antje Vollmer, cit. dílo, s. 74.
- ³³ Klaus Kinkel, cit. dílo, s. 82.
- ³⁴ Viz např. Theo Weigel, ministr financí spolkové vlády a místopředseda CSU, cit. dílo, s. 90.
- ³⁵ Viz prohlášení skupiny 55 poslanců CSU a CDU, k níž patřil např. ministr Weigel. Většina z těchto poslanců při hlasování česko-německou deklaraci podpořila. In: cit. dílo, příloha 3, s. 108–109.
- ³⁶ Viz Bavorská ministryně opět podpořila stanovisko sudetských Němců. ČTK, Norimberk, 21. 9. 1997.
- ³⁷ Gregort Gysi, cit. dílo, s. 80–81.
- ³⁸ Viz prohlášení Václava Klause v Poslanecké sněmovně ČR, 11. 2. 1997, stenografický záznam.
- ³⁹ Viz Deklarace neuzavírá prostor pro jednotlivce, míní Vondra. Mladá fronta Dnes, 20. 12. 1997.
- ⁴⁰ Z právního hlediska je ovšem správné používat termín přesídlení (transfer), který je hlavním pojmem, používaným v této souvislosti v Postupimské dohodě. Další dva termíny (odsun – removal a vyhoštění – expulsion) používá dokument jen okrajově. Viz Potočný, M.: K otázce „vyhnání“ tzv. sudetských Němců z Československa po skončení války Spojených národů s Německem. In: Kural, V. a kol.: Studie o sudetoněmecké otázce. Problémy zahraniční politiky. Výzkumný projekt Ministerstva zahraničí České republiky. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 1996, s. 187–188.
- ⁴¹ I v anglickém překladu používá česká strana místo „expulsion“ slovo „expelling“.
- ⁴² Někteří experti dokonce soudí, že deklarace napravuje chyby a nedostatky smlouvy z roku 1992. Viz např. Potočný, M.: cit. dílo, s. 187–188.
- ⁴³ Viz prohlášení V. Klause a J. Zieleniece v Poslanecké sněmovně ČR, stenografický záznam.
- ⁴⁴ Theo Waigel, cit. dílo, s. 91.
- ⁴⁵ Viz Zieleniec o smyslu česko-německé deklarace. ČTK, Praha, 11. 2. 1997.
- ⁴⁶ Viz Němečtí poslanci: Deklarace nevylučuje individuální odškodnění. ČTK, Bonn, 24. 9. 1997. Jedním z argumentů ve prospěch obětí nacismu je skutečnost, že SRN nešetří na vyplacení penzí údajně asi 50 000 příslušníkům jednotek SS. Viz German minister urged to stop Nazi pensions. BBC ON LINE, February 10, 1998.
- ⁴⁷ „The Declaration marks an important step forward in overcoming the sometimes difficult legacy of World War II and its aftermath, and we commend the commitment of the Czech and German governments not to burden their relations with political and legal questions arising from the past.“ – Signing of the Czech-German Declaration. Press Statement by Nicholas Burns/Spokesman. January 22, 1997. U.S. Department of State, Office of the Spokesman.
- ⁴⁸ Viz S deklarací se musí pracovat, aby se nestala pouze dokumentem. ČTK, 9. 2. 1997.
- ⁴⁹ Ti všichni mají v českých zemích své staleté kořeny a „mají právo na to, abychom tuto jejich vazbu s naší zemí vnímali a cítili“. – Václav Havel, cit. dílo, s. 28.
- ⁵⁰ Projev prezidenta Romana Herzoga, Praha, 29. 4. 1997, cit. dílo, s. 55.
- ⁵¹ Viz Seibt: Projevy prezidentů politickou čarou za minulostí. ČTK, Bonn, 30. 4. 1997.
- ⁵² Viz Také východoněmečtí vysídlení kritizují deklaraci. ČTK, Berlín, 9. 2. 1998.
- ⁵³ Deklarovaný zájem o Německo jako o strategického partnera nepůsobí příliš přesvědčivě, jestliže česká strana nebyla schopna déle než půl roku nalézt nového velvyslance pro Bonn, a to v době jednání o realizaci deklarace.
- ⁵⁴ K této otázce viz Zimmermann, V.: Sudetští Němci a nacionální socialismus. Otevřené otázky v sudetoněmeckém historickém pohledu. In: Kural, V. a kol.: cit. dílo, s. 54–92.
- ⁵⁵ Viz Arnold, H.: Das Ende einer Legende. Anmerkungen zur Wehrmachtausstellung. Die Neue Gesellschaft, 5/1997, s. 401–402.

Poznámka: Autor děkuje Volkswagen Stiftung za grantové prostředky, které mu umožňují výzkumný pobyt v Institute for German Studies v Birminghamu. Rovněž děkuje za náměty a připomínky řadě pracovníků Ministerstva zahraničních věcí ČR v Praze a v Bonnu, které nechce ze známých důvodů jmenovat. V akademických kruzích mu svými pohledy pomohli především Václav Kural (Ústav mezinárodních vztahů), Miroslav Kunštát (Institut mezinárodních studií) a William E. Paterson (Institute for German Studies, Birmingham).